

A GÖRÖG-PERZSA HÁBORÚK

Készítette: Illés Imre Áron
SZTE BTK Ókortörténeti Tanszék

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TARTALOM

- 1. MIRŐL SZÓL EZ A LECKE?**
- 2. TANULÁSI TIPP**
- 3. A GÖRÖG SZAVAK ÁTÍRÁSA**
- 4. FORRÁSOK**
- 5. HADTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS**
- 6. ELŐZMÉNYEK**
- 7. MARDONIOS HADJÁRATA**
- 8. MARATHÓN**
- 9. MARATHÓN ÉS SALAMIS KÖZÖTT**
- 10. A 480-AS HADJÁRAT**
- 11. Összefoglalás**
- 12. Évszámok**
- 13. Kislexikon**
- 14. Ellenőrző feladatok**
- 15. Bibliográfia**

1. MIRŐL SZÓL EZ A LECKE?

Az athéni demokrácia központi szerepet játszott az európai történelem fejlődésében, s hatása évezredekken keresztül meghatározta a képzőművészet és az irodalom fejlődését. A görög-perzsa háborúk szerepe ebben a folyamatban túlbecsülhetetlen. John Stuart Mill szerint a marathóni csata nagyobb hatással volt az angol történelemre, mint a hastingsi! Egyrészt a görögök – legalábbis a nagyobb városok, például Athén – függetlenek maradtak, s önállóan fejlődhettek tovább, másrészt a perzsák feletti győzelem adott Athénnek olyan politikai és katonai tekintélyt, amely megteremtette a periklési aranykor anyagi hátterét.

A jelen tananyag a három nagy hadjáratot mutatja be s ezek hadtörténeti hátterét, bepillantással a 480-as évek athéni belpolitikájára, s végül röviden megelőlegezve a győzelem hatását Athén további fejlődésére.

2. TANULÁSI TIPP

Bár a tananyag végén talál összefoglalót és fogalom-magyarázatot is, a tanulási folyamatot megkönnyíti, ha saját igényeinek megfelelően is strukturálja a tananyagot és saját jegyzeteket, vázlatokat is készít.

A tananyagot nem szükséges egyszerre elsajátítania, a problémás részekre érdemes többször is visszatérnie. Az olvasóleckében talál utasításokat a többi fájl használatára is, a videóleckék esetében hangsúlyozottan érdemes saját feljegyzéseket készítenie.

A tananyag végén található ellenőrző feladatokat ne azonnal a tananyag feldolgozása után csinálja meg, mert ebben az esetben csak a rövidtávú memóriáját fogja tesztelni. Legalább néhány óra, de inkább egy-két nap pihenőt hagyjon.

Amennyiben a feladatok egy része nem sikerül megfelelően, nem érdemes a teljes tananyagot újra átvennie, elég a problémás részekre koncentrálnia.

Az olvasóleckében található források, érdekességek és a feladatok a kötelező anyag jobb megértését szolgálják.

A tananyagban minden másképpen nem jelzett évszám Kr.e-re vonatkozik.

A kislexikonba felvett szavakat dőlt betűkkel jelzem, a fontos, mindenképpen megtanulandó adatokat pedig aláhúzással. A félkövér szedésű szavak a szöveg tagolását segítik.

3. A GÖRÖG SZAVAK ÁTÍRÁSA

Forrásaink döntő többsége ógörög nyelven, a görög ABC-t használva íródott, s bár ez az ABC szolgált a latin és a cirill ABC alapjául is, jelentős különbségek vannak, ezért a görög szavakat át kell írni latin betűs formára. Az átírás alapja általában a fonetikus egyezés, pl. a görög az „L” hangot a lambda betűvel (Λ) jelöli, így az átírás során a Λ -ból L-lesz, pl. $\Lambda\text{AKE}\Delta\text{AIM}\Omega\text{N}$ ~ LAKEDAIMÓN. Magyar nyelven azonban egyes hangok estében kétféle átírás használatos, az egyik a szépirodalmi, amikor az átírás teljesen fonetikus, a másik pedig az ún. tudományos:

	szépirodalmi	tudományos
Σ, σ (sigma, „SZ”)	sz	s
Υ, υ (ypsilon, „Ü”)	ü	y
χ, χ (chi, „KH”)	kh	ch

Ennek megfelelően a görög ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ a szépirodalmi átírásban Plutarkhosz, míg a tudományosban Plutarchos. A jelen tananyagban kivétel nélkül a tudományos átírást alkalmazzuk, s erre a feladatok megoldásánál is figyeljenek. Ha azonban máshol tájékozódnak, pl. a Google segítségével keresnek rá egy fogalomra, személyre, érdemes mindkét átírást alkalmazni. Ha az érdekel valakit, hogy mi volt az archónok feladata, érdemes rákeresni nemcsak az archónra, hanem az arkhónra is.

4. FORRÁSOK

Fontos: Az irodalmi források értékelésénél mindig döntő szempont, hogy a szerző kortárs-e vagy sem; első kézből ismeri-e az eseményeket, helyszíneket vagy sem; származásánál, neveltetésénél, saját korának viszonyainál fogva elfogult-e – akár pozitív, akár negatív irányban – az adott téma, város, nép iránt vagy sem stb. Ezekre mindig kiemelten figyeljenek. Plutarchos pl. időben olyan távol élt a görög-perzsa háborúktól mint mi az Árpád-házi királyoktól.

A görög-perzsa háborúk időszakának legfontosabb **irodalmi forrásai** a következők:

A Kis-Ázsia déli részén található dór Halikarnassosból származó **Hérodotosz** már Cicero is a történetírás atyjának tekinti. Kr.e. 484 és 424 között élt. Műve első felében a Perzsa Birodalom növekedését mutatja be a kezdetektől fogva, időnként részletesen kitérve a párhuzamos görög eseményekre, ráadásul 450 körül Athénban időzött, személyesen beszélhetett olyan athéniakkal, akik részt vettek a perzsa háborúban, s a helyszínek egy részét is személyesen felkereshette. Műve rendkívül érdekes olvasmány, számos színes történettel, melyek hitelessége – különösen a korai időszakra és a távoli népekre vonatkozóan – rendkívül vitatott.

A Hellas szívében fekvő Chairóneiában született már a római császárkor idején **Plutarchos** (Kr. u. 50-120k.), aki talán a legnagyobb hatást gyakorolta a görögökről és a rómaiakról az utókor átlagembere fejében élő képre. Legjelentősebb műve a Párhuzamos életrajzok, amelyben egy-egy görög és római államférfi, hadvezér, szónok életrajzát írja meg és hasonlítja össze. Saját maga is hangsúlyozza, hogy nem történeti munkát ír, hanem életrajzokat, széles körű olvasottsága és gyakran az egyéb források hiánya azonban rendkívül értékes forrássá teszik. A korszakra vonatkozik Themistoklés és Aristeidés életrajza.

Szintén életrajzokat írt a római **Cornelius Nepos** az 1. sz.-ban, vonatkozó életrajzai: Miltiadés, Themistoklés, Aristeidés és Pausanias. Életrajzai jóval rövidebbek és kevésbé megbízhatóak, mint Plutarchoséi.

Különösen Themistoklés tevékenységéről értékes adatokat közöl a peloponnésosi háború történetírója, az 5. sz.-i athéni **Thukydidesz** is. Fontos adatokat találunk a Kr. u. 2. sz.-i utazó, **Pausanias** leírásában is, de fontos adatokat tartalmaz a Kr. u. 10. sz.-i bizánci lexikon, a **Suda** is.

A korszakra vonatkozóan már fontos adatokat nyújt a **felirattan**, különösen fontos, bár vitatott például Themistoklés feliratos formában fennmaradt néphatározata, amelynek hitelessége számos problémát vet fel. A **régészet** különösen az ión városok kereskedelmi

kapcsolatainak feltérképezésében segít, s a feliratok jelentős részét is a régészetnek köszönhetjük, mint pl. a Miltiadés által a győzelem után az olympiai Zeus szentélyében felajánlott sisakot

Miltiadés sisakja, a pirossal jelzett részen olvasható a neve.

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Helmet_of_Miltiades_050911.jpg)

5. HADTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Az 5. század történelmét – sőt, lényegében az egész Európai történelmet – alapjaiban határozta meg a görögök és a perzsák háborúja. Mielőtt ismertetnénk e harcok részletes eseménytörténetét, érdemes megismerkedünk a szemben álló felek seregeinek alapvető jellegzetességeivel.

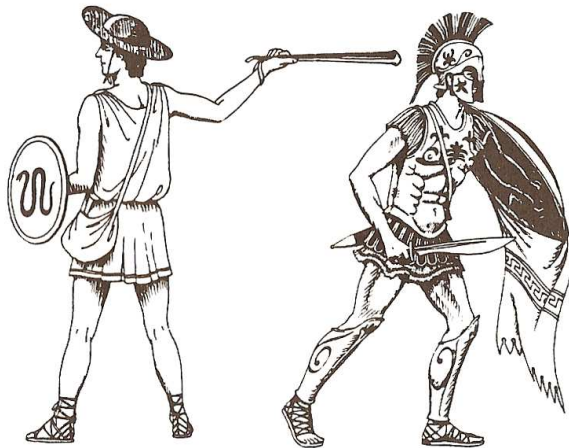
Hellast sok önálló, legfeljebb egymással laza szövetségben álló városállam alkotta, ennek megfelelően minden városnak megvoltak a sajátosságai, a felszerelést és a sereg jellemzőit tekintve azonban mégis többé-kevésbé egységesen beszélhetünk a görög seregekről. Fontos jellemzőjük, hogy – a spártaiakat kivéve és néhány város bizonyos egységeitől eltekintve – mind a katonák, mind a vezérek „civiliek” voltak (Athénban pl. az évente választott 10 *stratégos*). Többnyire nem voltak állandó hadseregek és a profi zsoldoseregek alkalmazása sem terjedt még el, ezzel szemben minden polgárnak kötelessége volt fegyverrel védeni

városát, az erre való fizikai alkalmasságot a sportversenyek biztosították (pl. elterjedt versenyszám volt a futás teljes fegyverzetben) vagy egyes városokban a kötelező katonai szolgálat illetve kiképzés (Athénban 18-20 éves kor között volt kötelező katonai, határvédelmi szolgálat). A fegyverzetet mindenkinek magának kellett biztosítania, ennek megfelelően a leggazdagabbak lovas-szolgálatot is elláthattak, a középrétegek nehéz páncélban hoplitaként szolgáltak, míg a legszegényebbek könnyűfegyverzetű katonaként vagy a hajók legénységeként.

A **görög szárazföldi sereg** a hoplitákból álló **phalanx** hadrendre épült. A hopliták nagy, kerek pajzsral, mellvérttel, sisakkal, lábszárvérttel, karddal és lándzsával voltak felszerelve, páncélzatuk a korszakban elérhető legjobb védelmet biztosította számukra. A phalanx formációban 8-16 ember állt egymás mögött gyakran több száz méter széles arcvonalat alkotva, melyben nehézfegyverzetű katonák olyan szorosan álltak egymás mellett, hogy a bal kezükben tartott pajzsukkal még a baloldali társuk jobb oldalát is védték, ezt a védelmet értelemszerűen csak a szoros formáció tartásával lehetett megőrizni. Mivel minden katona igyekezett a jobbán álló pajzsától minél nagyobb védelmet nyerni, támadáskor a phalanx általában jobbra húzódott. Két alapvető taktika létezett: a pajzsukkal próbálták eltaszítani a szemben álló ellenfelüket – ebben az esetben a mögöttük álló társaik is nyomták őket – és így megbontani az ellenfél phalanxát vagy a lándzsájukkal próbálták ledöfni a pajzsuk felett. A cél mindig az ellenséges phalanx megbontása volt, mivel az csak zárt hadrendben biztosított optimális védelmet. Ha a phalanx rendje megbomlott, annak rendszerint menekülés lett a vége, s ekkor, menekülés közben szenvedték el a legkomolyabb veszteségeket.

A phalanx számára mindig megfelelő méretű **sík területre** volt szükség, hiszen erdős, hegyes terepen nem lehetett volna a zárt alakzatot tartani, emellett a manőverezés is korlátozott volt, egy átlagos phalanx nagyjából egyenesen előre és hátra tudott menni, hiszen pl. kanyarodásnál könnyen felbomlott a hadrend. (A kiválóan manőverező phalanxokról csak professzionálisan képzett seregek esetében beszélhetünk, pl. a spártaiak, majd a 4. században a thébaiak és a makedónok esetében.) Mivel a phalanxszal nem lehetett jól manőverezni, és a phalanx háta és a jobb oldala (a pajzs ugyanis a bal kezükben volt) teljesen védtelen volt, vagy olyan terepre volt szükség, ami biztosította a védelmet – pl. egy folyó vagy hegy a jobb oldalon –, vagy pedig megfelelő segédcsapatokra, azaz lovasságra és könnyűfegyverzetűekre, akik mozgékonyaságuk révén próbálták megvédeni a bekerítéstől a saját phalanxukat ill. bekeríteni, hátba vagy oldalba támadni az ellenfél phalanxát. Az íjjal vagy dárdával felszerelt könnyűfegyverzetűek és lovasság az ellenfél hasonló egységeinek semlegesítésében is fontos

szerepet játszott, hiszen bármennyire jól védett a *hopliták* páncélzata, súlya miatt nem tudták támadni a könnyűfegyverzetűeket, mert nem tudták utolérni őket. Jelentős lovasság főleg Thessaliában és Thrákiában volt, míg a leghíresebb íjászok a krétaiak voltak, az íj mellett fontos távolsági fegyver volt a parittyá is.

Könnyűfegyverzetű parittyás (bal), kis pajzzsal és táskával a parittyá lövedékei számára, gyors mozgását semmilyen felesleges felszerelés nem akadályozta.

Nehézfegyverzetű görög hoplita (jobb), lábszárvédővel, mellvérttel sisakkal, pajzzsal és rövid karddal, itt lándzsa és dárda nélkül, felszerelésének súlya a 20 kg-ot is meghaladhatta.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dd/Greek_soldiers_of_Greco%20%80%93Persian_Wars.png

A korszak **katonai flottáinak** gerincét a háromevezősoros *triérések* alkották. E hajók vitorlával is el voltak látva, de a csaták során csak az evezősök erejét használták. Az evezősök szabad emberek voltak, nem rabszolgák, Athénban a legalacsonyabb vagyoni osztályba sorolt *thések*. Legerősebb flottája Athénnek, Korinthosnak és a szigeteknek voltak.

A háromevezősoros hajóknak nagyjából 200 fős legénysége volt, de ezek döntő többsége, mintegy 170-180 fő, evezős volt, a kormányoson és a legénységen kívül volt még nagyjából 10 *hoplita* és 4-5 íjász is. Mivel ehhez a létszámhoz képest a hajó meglehetősen kicsi volt, a *triéréseknek* minden éjjel ki kellett kötniük, hogy a legénység aludni, enni tudjon, ráadásul gyakran partra is vontatták a hajókat, hogy kiszáradjanak, ezáltal könnyebbek legyenek. Ez a gyakorlat a távolabbi hadjáratok tervezése esetén döntő tényező volt. A hadihajókat gyakran teherhajók kísérték, ellátmánnyal, szárazföldi egységekkel és lovakkal.

A tengeri összecsapásoknál alapvetően **kétféle taktikát** alkalmaztak, mindkettőnek elsődleges célja az ellenséges hajó mozgásképtelenné tétele volt. Ezt két úton tudták elérni, a hajók orrán fémből készült sarkantyú vagy döfőorr volt, amellyel megpróbálták oldalról meglékelni az

ellenséges hajót, vagy olyan gyorsan manővereztek párhuzamosan a hajó oldala mellé, hogy saját evezőiket behúzza eltörjék az ellenség evezőit. Az első esetben a hajó elsüllyedt, a másodikban mozgásképtelenné vált, kiszolgáltatva az ellenségnek. Ezekhez a manőverekhez jól képzett, rutinos legénység kellett, megfelelő erőnléttel, összeszokottsággal.

<https://en.wikipedia.org/wiki/File:Olympias.1.JPG>

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Greek_Galleys.jpg

Görög háromevezősoros hajó modern rekonstrukciója, az Olympias. A bal oldali képen jól látszik a fém döfőorr, és az, hogy a legalsó evezősorok nyílásait szigetelni kellett, hogy a víz nem folyjon be. Az árbocot és a vitorlát utazáskor használták, de csatában eltávolították. A horgony pedig a képen látható fém helyett kőből és fából készült. Jól látszik a hajó alacsony merülése is, az ebből fakadó instabilitást a hajófenékre helyezett kövekkel próbálhatták ellensúlyozni, de ezáltal nehezebb és így lassabb is lett a hajó.

A fenti rekonstrukción jól látszik, hogy a hajónak nincs fedélzete, így az evezősök mellett nem volt lehetőség sok katonát állomásoztatni, s utánpótlásból is csak keveset tudtak magukkal vinni.

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Model_of_a_greek_trireme.jpg

Az **Óperzsa Birodalom** az 5. század elejére egy hatalmas kiterjedésű, soknemzetiségű állammá vált, amely Indiától Kis-Ázsiáig, Egyiptomtól a Fekete-tengerig terjedt. A birodalom vallásilag toleráns volt, az alávetett népek bizonyos fokú autonómiát is élveztek, de évi adóval és katonáállítással tartoztak a perzsa nagykirálynak.

A perzsák túlerejét jól mutatja a két szemben álló fél területi különbsége: a perzsa területek zölddel, a perzsa ellenes görög területek pedig sárgával jelölve. Európában Makedónia inkább perzsa vazallus/szövetséges volt, nem tartozott szervesen a perzsa birodalomhoz.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/56/Map_of_the_Achaemenid_Empire.jpg

Görög forrásaink alapján a birodalom tarkasága jól tükröződött a hadsereg összetételében is. *Hérodotos Xerxés* támadó hadseregének leírása során több mint huszonöt fejezetet keresztül sorolja azokat a népeket, melyek katonákat küldtek a perzsa szárazföldi seregbe (Hérodotos 7.61-87), leírása alapján a perzsa sereg meglehetősen tarka képet mutatott a kőkorszaki viszonyokat mutató népektől a jól felszerelt perzsa elit egységekig. Ennek megfelelően a perzsa sereget hagyományosan egy nagyon kevert, kevésbé egységes és ezért kevésbé hatékony seregnek tartották. A modern szakirodalom azonban valószínűleg helyesen feltételezi, hogy e sokszínűség inkább csak a sereg reprezentatív részét jellemezte („parade army”), azaz a birodalom nagyságának hangsúlyozása érdekében minden alávetett nép soraiból vittek magukkal katonákat, de ezeknek inkább csak a katonai felvonulásokon vagy erődemonstrációk alkalmával lehetett szerepe, a tényleges harcoló alakulatok nagy része egységesebb és valóban ütőképes lehetett.

Fontos: Nem szabad elfelednünk, hogy a görög-perzsa háborúra vonatkozó forrásaink szinte kizárólag görög szemmel mutatják be az eseményeket, így értelemszerűen nagyobb hangsúlyt helyezhettek a sereg tarkaságára, és a létszám esetében is félelmetesebbnek hat a sereg, ha minden nép részt vesz benne.

A legütőképesebb egységek a médek, perzsák, szakák és baktriaiak közül kerültek ki. Volt egy 10.000 főből álló, „*halhatatlanoknak*” nevezett elit alakulat is, nevét onnan kapta, hogy ha valaki elesett vagy megbetegedett, azonnal pótolták, így az egység létszáma állandó maradt. A perzsa sereg legnagyobb harcértékű része a lovasság és az íjászok voltak. Védőfelszerelésük alulmúlta a görögökét.

Perzsa halhatatlanok korabeli ábrázolása, jól látszik a nyíl és a tegez, valamint a védőfelszerelés (pajzs, sisak, mellvért) hiánya.

(https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Persian_warriors_from_Berlin_Museum.jpg)

Perzsa és görög gyalogos ábrázolása korabeli edényen, ezen a képen is jól megfigyelhető a két katona felszerelésének különbsége, a perzsa katona lába között a tegez, míg a görög pajzsa fölött a perzsa bal kezében tartott íj vége látszik.

https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Greek-Persian_duel.jpg

A perzsa és a görög **flotta** ezzel szemben nem sokban különbözött egymástól, mivel a flottát értelemszerűen a tengerparton élő népek állították ki, azaz a kis-ázsiai görögök, a phoinikiaiak és az egyiptomiak, utóbbiak hajói a görögökénél magasabbak és nagyobb merülésűek voltak.

Phoinikiai hadihajó 7. sz.-i domborműves ábrázolása, jól látszik a görögökénél magasabb fedélzet.

[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Assyrian Warship.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Assyrian_Warship.jpg)

A perzsa sereg **fővezére** a perzsa uralkodó volt, aki a nagyobb hadjáratokban személyesen is részt vett, de a kisebb jelentőségűekben nem (Marathónnál például nem, de Salamisnál igen). Ha a nagykirály személyesen jelen volt is az összecsapásoknál, nem feltétlenül vett részt a harcban, ha mégis, külön testőrség vigyázott az épségére. Az idegen népek saját vezéreikkel vonultak hadba, de felettük perzsa vezérek álltak, a fontosabb katonai vezető pozíciókat pedig a nagykirály rokonai töltötték be.

Mivel a perzsa volt a támadó fél, számukra fontos volt a hadjárat **diplomáciai előkészítése**. A hadsereg nagy létszáma miatt létfontosságú volt az élelem biztosítása és az útvonal felderítése, szükség esetén előkészítése. Az egyes népeket és városokat behódolásra szólították fel, melynek jele a föld és víz szimbolikus átadása volt. A perzsa diplomácia részét képezte, hogy gyakran befogadták a görög menekülteket, így az athéni *Hippiast* vagy a spártai *Démaratost*. Ezek a menekültek helyismerettel és tanácsokkal szolgálhattak, és egy esetleges hódítás esetén bizonyos fokú helyi támogatottságot és legitimitációt is biztosíthattak a támadóknak.

A perzsák mellett szólt a túlerejük, erősebb volt a lovasságuk és az íjászegységeik, de idegen terepen kellett harcolniuk, ezáltal az utánpótlás biztosítása is nehezebb volt. A görögök hazai terepen harcoltak, gyalogságuk pedig erősebb volt, főleg a páncélzatuk miatt, viszont lovasságuk sokkal gyengébb volt (Marathónnál nincs is görög lovasság).

6. ELŐZMÉNYEK

II. (Nagy) Kyros, az Óperzsa Birodalom megalapítója 546-ban elfoglalta Lydiát, így megszerezte Kis-Ázsiát a partvidéken élő görög városokkal együtt. 513-ban *Dareios* sikertelen skytha hadjárata során meghódította a Bosporus és a Dardanellák európai oldalát is, ezáltal ellenőrzése alá vonva a Fekete-tengerről az Égei-tengerre irányuló tengeri kereskedelmi útvonalakat. E területeken, elsősorban Thrakiában a perzsa befolyás az ión felkelés következtében meggyengült. A felkelés 499-494 között zajlott, a kis-ázsiai iónok próbálták kiharcolni a függetlenségüket a perzsákkal szemben, de az anyaországból érkező segítség – Athén 20, Eretria 5 hajót küldött – és a kezdeti sikerek ellenére vereséget szenvedtek.

7. MARDONIOS HADJÁRATA

Kr. e. 492-re a Perzsa Birodalom teljesen konszolidálta az ión felkelés utáni kis-ázsiai helyzetet, így ekkor *Mardonios* vezetésével hadjáratot indítottak Thrakia területére. A hadjárat során a szárazföldi sereget flotta követte párhuzamosan a part mellett haladva. A szárazföldi egységek Makedóniáig sem jutottak, különböző thrák törzsek rajtaütései tizedelték meg őket, míg a flotta az Athós-hegyfoknál viharba keveredett és nagyon komoly veszteségeket szenvedett, ezért a seregnek vissza kellett fordulnia.

A hadjárat célja vitatott, az ókori – görög – forrásaink némi kárörömmel állapítják meg, hogy a perzsák első hadjárata, melyet Hellas ellen indítottak, el sem érte Hellast és teljes kudarccal végződött. Kérdés azonban, hogy valóban Hellas alávetése volt-e a cél. A következő hadjárat egyértelműen nem Hellas, csak Athén és Eretria ellen irányult, ez komoly visszalépés lett volna ahhoz képest, hogy Kr.e. 492-ben egész Hellast el akarták volna foglalni. (Ez a hadjárat nem irányulhatott csak Athén ellen, hiszen az észak felől közelítő szárazföldi seregnek át kellett volna kelnie egész Észak- és Közép-Görögországon, hogy elérje Athént.) Ezzel szemben fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a Kr.e. 513-as skytha hadjárat során a perzsák meghódították Thrakia Bosporushoz közeli területeit, de ezeket az ión felkelés során elveszítették. Ennek megfelelően valószínűsíthetjük, hogy a 492-es hadjárat nem egy rosszul előkészített, kudarcra ítélt akció volt egész Hellas ellen, hanem egy sikeres hadjárat a korábban is perzsa uralom alatt álló területek visszaszerzésére. A korabeli görög propaganda persze kapva kapott az alkalmon, hogy a görögök bátorságát egy sikertelen perzsa akcióról való híradással növelje, s ezt későbbi forrásaink is átvették.

A perzsa hadjáratok útvonala

https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Map_Greco-Persian_Wars-hu.svg

8. MARATHÓN

A marathóni hadjárat célja Kr. e. 480-ban egyértelmű: megbüntetni Athént és Eretriát az ión felkelésben való részvételükért. Az útvonal is ennek megfelelően alakul, a flotta Kilikia partjainál gyülekezett és szinte légvonalban, szigetről szigetre haladva közelítette meg Hellast. Menet közben elfoglalták Naxos szigetét is, majd először a boiótiai Eretriát ostromolták meg és vették be.

Érdekesség: Hérodotos azt hangsúlyozza, hogy Dareios kifejezetten az ión felkelés támogatása miatt akarta megbüntetni Athént és Eretriát, állítólag megparancsolta egy szolgájának, hogy minden étkezéskor súgja a fülébe: „Király, ne feledd az athéniakat!”

Valószínűbb azonban, hogy inkább arról volt szó, az ión felkelés rámutatott, amíg a nyugati területeken szabad görögök élnek, addig Kis-Ázsia nem lesz szilárdan a perzsák kezében. Ráadásul a perzsa uralkodó alkalmasságát is a hódításaihoz mérték, s mind Dareios, mind

Xerxés trónharcok során szerezte meg hatalmát, így mindketten szükségét érezhették, hogy hódításokkal bizonyítsák alkalmasságukat.

A perzsák **Marathónnál szálltak partra**. E helyszínválasztást több tényező is indokolta – a helyismeretet Hippias biztosította, aki elűzése után a perzsákhoz menekült, és az ő támogatásukkal szeretett volna visszatérni Athénba. A perzsa hadseregnek egy olyan sík terepre volt szüksége, ahol ki tudják használni a lovasságukat; Marathón térségében Hippias a helyi lakosság támogatására is számíthatott, mivel úgy tűnik, ebben a térségben hagyományosan peisztratida-barát volt a lakosság; ráadásul közel volt Eretriához, amelyet a perzsák elfoglaltak. Ezen felül, ha Athénhoz sokkal közelebb szálltak voltak partra, az athéniak könnyebben gátolhatták volna meg a partraszállást, míg Marathón elég távol volt ahhoz, hogy az athéniak ne merjék védtelenül hagyni a várost, amíg bizonytalan, hogy hol szállnak partra a perzsák.

Az athéniak serege az ókori források szerint 9-10.000 hoplitát számlált, kiegészítve 1000 plataiai katonával, akik azért érkeztek, mert Athén korábban támogatta Plataiai városát Thébai-jal szemben. Mivel tudjuk, hogy Kleisthenés óta a tíz athéni phylé egyenként 1000 fős gyalogságot állított ki, a 10-11.000 fős összlétszám reálisnak tűnik. A perzsák létszámát forrásaink 100-300.000 főre teszik, a modern becslések jóval mértéktartóbban 20-25.000 főben adják meg létszámukat, ami így is két – két és félszeres túlerőt jelent. Az athéniak a csata előtt segítséget kértek Spártától is, de a spártaiak egy vallási ünnep miatt nem tudtak azonnal indulni, végül csak a csata után érkeztek meg.

Az **összecsapás** lezajlásának pontos rekonstrukciója a források hiánya és ellentmondásai miatt rendkívül nehéz. Úgy tűnik, görög részről Miltiadés, a tíz stratégos egyike játszott döntő szerepet a csata lefolyásának alakításában. A tényleges összecsapás előtt több napig is farkasszemet néztek egymással, majd Miltiadés vezetésével a görögök kezdték meg az összecsapást. Ez mindenképpen magyarázatot követel, hiszen az athéniaknak az lett volna az érdeke, hogy megvárják az érkező spártai erősítést, míg a perzsáknak még ez előtt ki kellett volna erőszakolniuk az összecsapást. Hérodotos elbeszélése szerint Miltiadés azért sürgeti az összecsapást, mert attól tart, hogy ha sokáig várnak, az athéniak egy része megretten és átáll a perzsákhoz, ez viszályt okozna a polgárok között és Athén vereségéhez vezetne.

Nem vitatva, hogy voltak perzsabarát elemek Athénban – pl. a *peisistratidák* támogatói –, de a dolog megoldását a **lovak** szerepének tisztázása adhatja, *Hérodotos* ugyan részletesen beszámol a perzsa lószállító hajókról, de a csata során az elbeszélésében nem szerepelnek a lovak. Sőt, a 10. sz.-i *Suda* lexikon szerint a csata előtt a perzsák oldalán álló iónok közül néhány figyelmeztette a görögöket, hogy a perzsa lovasság távol van, s *Miltiadés* ezt a lehetőséget használta ki, hiszen a perzsák legerősebb fegyvernemének távollétében támadhatott.

Közkeletű vélekedés szerint a lovak azért voltak távol, mert a perzsák elkezdtek behajózni őket, hogy tengeri úton vonuljanak Athénhoz. Ez valószínűtlen, hiszen mindenképpen szükségük volt arra, hogy a Marathónnál állomásozó görögöket is sakkban tartsák, egyrészt, hogy a behajózást ne tudják akadályozni, másrészt, hogy ne vigyenek erősítést Athénba. Erre a feladatra a gyors lovasság alkalmasabb lett volna, sőt, Athén ostromakor mindenképpen a gyalogságra lett volna szükség, lovakkal nem lehet várost ostromolni. Valószínűbb, hogy a perzsa lovasság napközben harcalkészültségben volt, hogy a görög támadást visszaverje, de a lovakat el kellett látni, meg kellett itatni, s erre leginkább kora hajnalban kerülhetett sor. Mivel napok óta farkasszemet néztek a görögökkel, akik nem támadtak, a perzsák elbízták magukat, s a csata napján valószínűleg nem siettek vissza elég gyorsan, így tudtak a görögök reggel a perzsa lovasság távollétében támadni, s ez volt az a kedvező alkalom, amit *Miltiadés* nem szalaszthatott el.

A görög **hadrend közepe** volt a leggyengébb, mivel *Miltiadés* a szárnyakat erősítette meg. Ezt gyakran tudatos hadicselnek tekintik, mivel ennek végül az lett az eredménye, hogy a perzsák kezdetben vissza tudták szorítani a görög középhadat, de ez azzal járt, hogy a szárnyakon lévő erősebb egységek bekerítve oldalba, majd hátba tudták támadni a perzsákat, óriási vérfürdőt rendezve közöttük. Egy ilyen tudatos lépés, ti. a középhad meggyengítése, azonban óriási kockázattal járt volna, hiszen ha a *phalanx* arcvonalát nem csak benyomják, hanem áttörik, akkor a görögök csúfos vereséget szenvednek. Lehet, hogy egyszerűen csak arról volt szó, hogy a túlerő miatt a perzsáknak szélesebb volt az arcvonala, s a perzsa bekerítő hadműveletek elleni védelemként erősítette meg Miltiadés a védelmet, ami nem tudatosan tervezett következményeként hozta magával a fenti módon megszerzett győzelmet.

Bármi is volt az oka, a perzsa sereg megfutamodott és komoly veszteségeket szenvedett. Elegendő erejük maradt azonban arra, hogy **tengeri úton** próbálják elérni Athént, még a görög sereg visszaérkezése előtt. A görög sereg azonban a csata után futva tette meg az

Athénba vezető utat, s a perzsákat megelőzve értek oda, így a perzsa flotta dolgavégezetlenül hajózott haza.

Érdekesség: A marathóni csatával kapcsolatban talán a legismertebb motívum a marathóni futó legendája, aki miután futva vitte meg a győzelem hírért Athénba, holtan esett össze a megerőltetéstől. Ennek egyrészt nincs túl sok értelme, hiszen a veszély elmúltával futott volna vissza csupán a győzelem hírével, aminek semmi praktikus haszna nem volt, annyi legalábbis semmiképpen, amiért érdemes lett volna meghalni. Másrészt közel kortárs forrásaink erről egyáltalán nem tudnak semmit. Valószínűleg két külön esemény olvadt össze a későbbi forrásokban: egyrészt tény, hogy az egész athéni sereg visszafutott Athénba, hogy megelőzzék a perzsa flottát – de persze ebbe nem haltak bele –, másrészt a csata előtt valóban rendkívüli futóteljesítményre került sor: a spártaiak segítségéért küldött futó három nap alatt tette meg oda-vissza a távot.

Feladat: Nézzon utána Miltiadés életének (akár Hérodotos munkájában, akár a Google segítségével)! Milyen kapcsolatban volt korábban a perzsákkal? Mi tette alkalmassá arra, hogy a perzsák elleni hadműveletek egyik vezére legyen?

Az alábbi linken rövid bemutatót talál a marathóni csatáról, térképpel együtt:
<https://www.youtube.com/watch?v=HuU6eboW720>

9. MARATHÓN ÉS SALAMIS KÖZÖTT

Bár a görögök és különösen az athéniak számára a marathóni csata korszakalkotó jelentőségű volt, a perzsák számára egyelőre csak egy kisebb jelentőségű kudarc. Ennek megfelelően az athéniakat továbbra is meg akarták büntetni az ión felkelés és immár Marathón miatt, a birodalom belső gondjai azonban késleltették a büntetést. Egyrészt a 480-as években fellázadt Egyiptom, másrészt Dareios 486-ban meghalt, s halála után Xerxés csak trónharcok után tudta megszilárdítani hatalmát.

Feladat: Hérodotos művének harmadik könyvében nézzon utána az Egyiptomot meghódító perzsa Kambysés és az egyiptomiak viszonyának. A hérodotosi ábrázolás mit sugall, milyen volt az egyiptomiak viszonya a perzsa hódításhoz?

Az egyiptomi lázadás leverése és uralmának megszilárdítása után Xerxés újra nyugatra tekintett. Egy sikeres hódító háborúval legitimációját is megerősíthette volna, hiszen a perzsa birodalomban, ahogy később Rómában is, egy uralkodó alkalmasságát elsősorban katonai sikereivel bizonyíthatta. Az Athós melletti 492-es tengeri katasztrófából és a marathóni vereségből okulva Xerxés sokkal alaposabban **előkészítette a hadjáratot**, mely a 492-es hadjárat útvonalát követve északról támadt most már egész Hellasra, nem csak Athénra.

Északon a thrák területeken már a 492-es hadjárat visszaállította a perzsa befolyást, de a perzsák szövetségese volt Makedónia is. Számos görög terület állt át a perzsákhoz, szimbolikusan földet és vizet adva nekik, a **perzsabarátság**nak, melyet a görögök *médismos*nak neveztek több oka is lehetett. Thessalia azért állt át perzsákhoz, mert legészakibb görög terület lévén a többi görög város segítsége nélkül nem volt esélye az ellenállásra; Thébai és Argos viszont azért, mert előbbi Athén, utóbbi pedig Spárta ellensége volt, s mivel e két város egyértelműen perzsaelenes volt, Thébai és Argos az ellenségem ellensége a barátom-elv alapján állt a perzsák oldalára. Perzsabarát álláspontot képviselt Delphoi is.

A hadjárat során a szárazföldi és a tengeri egységek párhuzamosan haladtak egymás mellett, kölcsönösen fedezve, támogatva egymást. A hadsereg ellátásának terhe a szövetséges illetve meghódított területekre hárult. A szárazföldi egységek útját a Hellésponton vert hajóhíd, míg a flottáét az Athós hegyfoknál épített csatorna segítette. (Ne feledjük, 492-ben a hegyfok megkerülése óriási veszteségekkel járt a perzsa flotta számára.)

Történetíróink több milliós perzsa seregekről írnak, a **létszám** a modern szakirodalomban is vita tárgyát képezi, legfeljebb 200-250.000 fős létszám tűnik elfogadhatónak, nagyjából 1000-1200 hajóval, melyek egy része azonban nem hadi-, hanem teherhajó lehetett. A hadihajók legnagyobb részét a phoinikiai és az ión hajók tették ki.

Miltiadés arra használta a csata utáni népszerűségét, hogy egy Paros elleni hadjáratra vegye rá az athéniaikat. A hadjárat kudarcot vallott, sőt Miltiadés a hadjárat során szerzett sérülésébe hamarosan belehalt, a kudarc miatt azonban előtte még óriási pénzbírságra ítélték, melyet halála után fia, *Kimón* fizetett ki, s ezzel a család elvesztette politikai befolyását.

A 480-as évek intenzív belpolitikai küzdelmeket hoztak Athénra, melyek a fenyegető perzsa veszélyre való felkészülést is befolyásolták. Az Aristeidés vezette hagyományos arisztokrácia elsősorban a szárazföldi haderő fejlesztésére koncentrált volna, hiszen főleg a földművelésben voltak érdekeltek, s így a nagy- és középbirtokosokra támaszkodtak, akik közül a hopliták, azaz a szárazföldi sereg katonái kerültek ki. Ezen felül a flotta, s ezáltal a tengeri kereskedelem fejlesztése hosszú távon káros lehetett számukra, az olcsó importgabona rontotta volna gazdasági pozícióikat. Velük szemben lépett fel Themistoklés, aki előkelő, de nem túl neves családból származott, 493-ban archón, 490-ben stratégos volt, s talán már archóni minőségében megkezdte az athéni kikötő, a Peiraius fejlesztését. Themistoklés a flotta fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, s így a földbirtokosok helyett inkább a kereskedőkre és iparosokra támaszkodott, valamint a legszegényebb rétegekre, a thésekre, akik a flotta legénységét alkották.

Fontos: Az ilyen jellegű bemutatásoknál, amikor az előkelők, kereskedők stb. közös érdekeiről beszélünk, szükségképpen durván leegyszerűsítjük a valóságot. Az egyes csoportok csak általános jellemzésre alkalmas, nyilván van keveredés közöttük, nem mindenkinek ugyanaz az érdeke.

A belpolitikai küzdelmeket intenzitását jól jelzi az ostrakismosok nagy száma is. Az ostrakismos – magyarul cserépszavazás – lényege, hogy akire legalább hatezren szavaztak (vagy legalább összesen hatezren szavaztak, s akire ezen szavazatok többsége esett), tíz évre száműzetésbe kellett mennie, de vagyonát és polgárjogát megtarthatta. Az ostrakismos elnevezés a szavazáshoz használt cserépből, az ostrakonból származik, ebbe kellett belekarcolni a száműzetésbe küldendő személy nevét. Az athéni hagyomány szerint ezt az intézményt már Kleisthenés bevezette reformjai során Kr. e. 508 körül, s kifejezetten tyrannos-ellenes céllal hozta létre, azaz akkor rendeztek cserépszavazást, amikor felmerült a gyanú, hogy valaki tyrannisra tör. Ezzel szemben az első ostrakismost 487-ben rendezték, s csak a 480-as években összesen ötször alkalmazták: 487, 486, 485, 484, 482 (a 480-as évek után csak négy cserépszavazásról tudunk). Így felmerült a gyanú, hogy valójában a cserépszavazás intézményét Themistoklés hozta létre, s elsősorban a politikai feszültségek levezetését szabályozó szelep volt. A politikai ellentétek ugyanis a görög polisokban gyakran polgárháborúval jártak együtt, az ostrakismossal pedig ennek elejét lehetett venni, a politikailag gyengébb fél száműzetésével. A 480-as években úgy tűnik, főleg Themistoklés politikai ellenfeleit ostrakizálták, 482-ben magát Aristeidést is, így a vezető szerep egyértelműen Themistoklésé lett

A demokratikusabb berendezkedés irányába vezetett az a 487-es rendelkezés, hogy az archónokat már nem választják, hanem sorsolják, s nem csak a leggazdagabbak, az ötszázmérősök, hanem a hippeis közül is. Ez egyértelműen az arisztokratikus archóni tisztség jelentőségének csökkentéséhez vezetett a stratégosok ellenében, amely választott tisztség maradt.

A solóni reformok következtében az athéni polgárokat négy vagyoni kategóriába osztották jövedelmük szerint, a legelső kategóriába tartoztak azok, akik éves jövedelme meghaladta az 500 mérőnyi terményt, eredetileg csak ők tölthették be a legmagasabb tisztségeket. Alattuk álltak a lovagok (hippeis), akik 300-500 mérőnyi jövedelemmel rendelkeztek.

Miután politikai ellenfeleit legyőzte, Themistoklés a **flotta intenzív fejlesztésébe** kezdhetett. 483 körül meggyőzte az athéniakat, hogy a laureioni ezüsbányák jövedelmét fordítsák hajóépítésre, így összesen kétszáz háromevezősoros hajót építettek, a megnövekedett flottának megfelelően fejlesztették a Peiraieus kikötőjét is. Forrásaink egyetértenek abban, hogy Themistoklés már ekkor egyértelműen a perzsa támadás ellen készült a flottával, de az athéniakat egy közelebbi veszedelemmel, az aiginaiak elleni háborúval fenyegetve bírta rá a flottaépítésre. Utólag természetesen teljesen magától értetődőnek tűnik ez az értelmezés, hiszen valóban, a frissen kiépített athéni flotta nélkül a görögöknek nem lett volna esélyük a perzsákkal szemben, s a modern kutatók egy része is Themistoklés jövőbe látó zsenialitását látja benne.

A történelmet tanulmányozva azonban fontos megjegyeznünk, hogy ott is rendszert, okozati összefüggést, tudatos tervezést láthatunk, ahol eredetileg nem volt ilyen. Vitathatatlan, hogy 483 körül már világos lehetett a görögök számára, hogy a perzsák hadjáratra készülődnek ellenük, így Themistoklés erről tudhatott (de ebben az esetben miért kell Aiginával fenyegetőzni, ha már a perzsa veszély is kézzel fogható?). Néhány más szempontot is érdemes figyelembe vennünk: az Aigina elleni háború önmagában is indokolta a flotta fejlesztését, s utólag ezt már könnyű volt a perzsa támadással kapcsolatos előrelátásként értelmezni. De a flotta fejlesztésének komoly belpolitikai jelentősége is volt, ha Themistoklés valóban olyan rendkívül ambiciózus volt, mint amilyennek forrásaink lefestik, a konzervatív irányzat vezető pozíciója már foglal volt. Ha ugyanis Themistoklés politikai befolyásra vágyott, csak a szegényebb rétegekre támaszkodhatott – az arisztokráciának már megvolt a vezetője Aristeidés személyében –, s őket a flotta fejlesztésével nyerhette meg magának, a théseseknek munkaalkalmat teremtve, az iparosoknak és kereskedőknek pedig a

flotta támogatását, a kereskedelmi útvonalak biztosítását. Bármi is volt *Themistoklés* célja, az athéni flotta vált Hellas legerősebb tengeri erejévé, s a perzsák elleni győzelem kulcsává.

Forrás: Hérodotos elbeszélése szerint, az athéniak két jóslatot is kaptak a perzsa támadás előtt:

*Ó, boldogtalanok, mire vártok? A messze világba
fussatok el, lakotok meg a körbástyát odahagyva.
Törzsetek és fejetek mert ott meg nem marad épen,
s lábatok és kezetek megbénul, s testetek éppúgy,
Kő kövön nem maradt, rácsap mindenre a tűzvész
s ő, aki syr szekerén száguld pusztítva, vad Árés,
dönt sok erős bástyát, a tiéteket is velük együtt,
s égeti fel számos házát a haláltalanoknak.
Félő szobraikat már most áztatja veríték,
s mind sápad remegőn. Feketés vér hullik a szentély
ormairól immár, bajotok bús jóslataképpen.
Most hagyjátok e szent helyet el, s tűrjétek a vést majd.*

*Pallas Olympos urát meg nem lágyítja esengve,
bár szaporázza a szót, s ravaszul kínálja tanácsát.
Halld meg válaszomat, mi szilárdabb bármi acélnál,
Elvész minden, amit Kekropsnak dombja határol,
és a Kithairón mit csak véd szentelt üregében.
Tritogeneia a sasszemű Zeustól kap faerődöt,
mely egyedül biztos, s megvéd téged meg a sarjad.
Ámde ne várd be lovas seregek rohamát te nyugodtan,
s nagy gyalogos hadakét; hátat fordítva, előlük
fuss meg, idő múltán állasz majd szembe te velük.
Ó, te dicső Salamis, sok nő sarját megöled, míg
elvetik és learatják Démétér adományát.*

Hérodotos 7.140 és 140 (ford. Muraközy Gyula)

Az első jóslat egyértelműen negatív volt, a másodikban azonban már találtak biztató jeleket: a biztos faerődöket és a dicső Salamist. Themistoklés értelmezése szerint ez utóbbi azt jelentette, hogy Salamisnál győzni fognak, a sok elesett nem a görögök, hanem ellenségeik

közül fog kikerülni, mivel ellenkező esetben Salamist az isten nem dicsőnek, hanem baljósnek, vészthozónak vagy valami hasonlónak nevezné.

A faeröd értelmezése már vitatottabb volt, Themisotklés ezt a fából épült flottára értette, míg mások arra, hogy az Akropolist kell megerősíteniük.

10. A 480-AS HADJÁRAT

A görög városok egy része a perzsák mellé állt (l. fent), az ellenállást választó görögök azonban az *Isthmoson* gyűltek össze, az egyesített görög sereg vezetését katonai tekintélyük miatt a spártaiakra bízta. A továbbiakban visszatérő probléma volt, hogy a spártaiak elsősorban a Peloponnésosi-félszigetet kívánták védeni az Isthmos megerősítésével. Az athéniak és az Isthmostól északabbra fekvő görög területek viszont értelem szerűen már korábban fel akarták venni a küzdelmet a perzsákkal, hogy megvédjék saját területüket az átvonuló perzsa sereg pusztításától. A háborúra készülve az athéniak visszahívták a száműzötteket, így *Aristeidést* is.

Érdekesség: Az anyaország görögjei a nyugati görögországtól is segítséget kértek, ti. *Gelóntól*, Szirakusai s így Szicília nagy részének urától is. Hérodotosz szerint a hadvezérség kérdésében nem tudtak zöldre vergődni, és ezért nem jött létre a görögök teljes összefogása.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy 480-ban jelentős karthagói támadás érte Szirakusait, így valószínűbb, hogy e miatt nem segített Gelón.

Egyes vélemények szerint ez ráadásul összehangolt támadás volt: a karthagóiak a phoinikiiaiak gyarmatosai voltak, akik perzsa szolgálatban álltak, így a karthagóiak anyavárosuk révén értesülhettek a készülő perzsa támadásról és ezért időzítették saját támadásukat is ekkorra, hogy Gelón ne tudjon segítséget kérni az anyaországbeli görögöktől.

Az athéniaknak végül sikerült meggyőzni a spártaiakat, hogy északon szálljanak szembe a perzsákkal, így a Thessalia északi részén lévő ***Tempé-völgy***hez vonultak, hogy e szorost használják ki a perzsa túlerő ellen. A kényszerűségből a perzsák oldalán álló makedón király, *Alexandros* azonban figyelmeztette a görögöket, hogy nem ez az egyetlen útvonal, így a perzsák a görögök hátába kerülhetnek. Ennek tudatában a görögök visszavonultak délre. *Alexandros*t nem feltétlenül az önzetlenség vezette, ha ugyanis a görögök Thessalia északi határán veszik fel a védelmi állásaikat és megállítják a perzsákat, a perzsa sereg makedón területen marad, s ellátásának terhe *Alexandros*t terheli. A görögök visszavonulása után Thessalia kénytelen volt behódolni a perzsáknak, mert önállóan a többi görög segítsége nélkül nem volt reményük az ellenállásra.

A görög sereg ezt követően egyesült a flottával, a szárazföldön Thermopylainál foglaltak állást, a tengeren pedig Artemisionnál. A Thermopylai szoros kiválóan védhető volt, a perzsák itt nem érvényesíthették túlerejüket, mert egyszerre csak a sereg töredéke tudott benyomulni a szorosba, és a kisebb létszámú görög sereget bekeríteni sem tudták. A görögök ellenállásán újra és újra megtört a perzsák rohama, mígnem egy helybéli görög megmutatta a perzsáknak azt az ösvényt, amelyen a görögök hátába tudtak kerülni. Leónidas, spártai király a reménytelen helyzetet látva a görög sereg többi részét visszaküldte, ő pedig katonáival fedezve a visszavonulást mind egy szálig elesett, óriási veszteségeket okozva a perzsáknak.

A görög flotta a Thermopylai-jal nagyjából egy vonalban lévő Artemisionnál foglalt állást, szintén egy szorosban, sikerült veszteségeket okozni a perzsáknak, ennél azonban sokkal jelentősebb veszteségeket okozott nekik egy vihar. Ne feledjük, Hellas partvonala rendkívül tagolt, sziklás, a perzsák pedig nem ismerték ezt a területet, így egy esetleges vihar esetén nehezen találhattak biztonságos kikötőt. E sikerek ellenére a szárazföldi sereg thermopylai veresége miatt a flottának is vissza kellett vonulnia, hiszen a szárazföldön a perzsák a hátukba kerülhettek volna, s nem lett volna biztonságos kikötőhelyük.

A thermopylai vereség és az artemisioni visszavonulás az eddigieknél is jobban megosztotta a görögöket: a spártaiak mindenáron a keskeny Isthmoson szerettek volna szembeszállni a perzsákkal, s a flottát is ide vonták volna vissza. Ez azonban szinte az egész Hellas feladását jelentette volna, s Attikát is kiszolgáltatta volna a perzsáknak. Athén ezzel szemben Athéntől északra szeretett volna szembeszállni a perzsákkal, hogy megvédjék a várost.

A spártai fővezér, Eurybiadés végül a visszavonulás mellett döntött. Az athéniak azonban nem adták fel a harcot, a várost kiürítették, a lakosságot Salamisra, Aiginába és Troizénba vitték, a férfiak pedig hajókra szálltak. A perzsák így ellenállás nélkül elfoglalták és felégették Athént.

Themistoklés úgy gondolta, hogy Salamisnál kedvezőbb helyszínt nem találhatnak a tengeri összecsapáshoz, hiszen nyílt tengeren a létszámfölényben lévő perzsa flotta könnyedén bekeríthette volna a görög hajókat, míg a Salamis és az Attika közötti szűkebb területen nem érvényesülhetett a túlerő. A spártaiak azonban továbbra is vissza akarták vonni a flottát is közvetlenül a Peloponnésosi-félsziget mellé. Ha ez megvalósul, az végzetes hatással lehetett volna a görög ellenállásra: ha Salamistól visszavonulnak, akkor a flotta felbomolhatott volna,

hiszen például az athéniaknak nem állt érdekükben a Peloponnészost védeni, az athéniak nélkül a görög flottának nem lett volna esélye a perzsák ellen. Ha pedig a tengeren a perzsák az urak, hiába védik hősiesen az Isthmost a szárazföldön, a perzsa flotta bárhol partra szállhatott volna a hátukban.

Mivel Themistoklés nem látott más lehetőséget, üzenetet küldött a perzsa királynak, melyben jelezte, hogy a görög flotta vissza akar vonulni, s ha a görög flotta felbomlik, a perzsáknak külön-külön kell legyőzniük az egyes városok flottáit. S bár ez katonailag első pillantásra előnyösnek tűnhet, az ősz közeledése miatt a perzsáknak nem volt sok idejük, mivel a téli viharok és ellátási nehézségek miatt vissza kellett volna vonulniuk, így Xerxés az összecsapás kierőszakolása mellett döntött, s egy egységet küldött, hogy lezárják a salamiszi szoros nyugati kijáratát s megakadályozzák a görögök menekülését.

A bekerített görögök – Themistoklés terveinek megfelelően – kénytelenek voltak felkészülni a csatára, a perzsák hajnalban támadtak, Xerxés pedig a partról figyelte az összecsapást, abban a meggyőződésben, hogy katonái így hősiesebben fognak harcolni. Hérodotos szerint írkokkal volt körülvéve, akik feljegyezték, hogy ki hogyan harcolt a későbbi jutalmazás és büntetés miatt. A forrásaink alapján nem lehet egyértelműen megállapítani a csata menetét, annyi bizonyos, hogy a görögök fényes győzelmet arattak, s ezt – valószínűleg – a következő tényezőknek köszönhették:

- perzsák egy szűk átjárón keresztül nyomultak be, s miután az első sorok szorult helyzetbe kerültek a görögök heves ellentámadása miatt, visszavonulás közben akadályozták egymást a nyomukban érkező többi hajóval;
- részben nagyobb létszámuk és ebből fakadó zsúfoltságuk, részben helyismeretük hiánya miatt nagyobb arányban feneklettek meg a part menti sziklákon;
- a görög hajók könnyebbek és mozgékonyabbak voltak, így jobban manővereztek (bár a perzsa flotta jelentős része is görög – ión hajókból állt);
- elképzelhető, hogy a perzsa flottában szolgáló iónok legalább egy része nem tett meg mindent a győzelem érdekében;
- végül a szorosba benyomuló perzsákat a reggel feltámadó szél miatti hullámvész is jobban akadályozta.

Az alábbi linken rövid összefoglalót talál a salamiszi csatáról, az egyes hadmozdulatok részletes bemutatásával: <https://www.youtube.com/watch?v=SWpmJfiy17k>

Érdekeség: Hérodotosz halikarnassosi származású lévén kiemelt figyelmet szentel a perzsa szolgálatban álló halikarnassosi királynőnek, *Artemisiának*, aki az ő bemutatásában a perzsa király egyik legbölcsebb tanácsadójának bizonyul. Ezzel kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy – sajnos – számos olyan modern összefoglalást is olvashatunk, amelyek a források helyett a szerző egyéni elfogultságait tükrözik. Erre példaként álljon itt egy rövid idézet Földi Pál munkájából és mellette e részletnek – elvileg – alapul szolgáló Hérodotosz hely:

„Xerxés és vezérkara ugyanúgy haditanácsot tartott, mint a görög vezérek, és ott sem volt teljes az egyetértés abban, hogy hogyan vívják meg a mindent eldöntő tengeri ütközetet. Ekkor érkezett meg Themistoklész követe az üzenettel. A vita ettől újra fellángolt, Artemissia, Karia királynője cselt gyanított, és azt javasolta, hogy a nyílt tengeren vegyék fel a harcot a görögökkel. A föníciai tengernagy, a gőgös Akamenész, aki egyben az egész flotta parancsnoka is volt, viszont így szólt: „- Mióta hallgat a Nagykirály egy nő tanácsára? Uram, most itt a lehetőség, hogy a sarokba szorított hellénekkal végleg végezzünk!” Ez hatott. Xerxés bólintott, és kiadta a támadási parancsot. ... [95] A vereség végzetes volt, és Xerxés elkövetett még egy hibát. A vereségért Akamenészt tette felelőssé, akit le is fejeztetett, erre a sértődött föníciai hajók sietve elhagyták a flottáját.” FÖLDI PÁL: Görög-perzsa háborúk. Marathóntól Gaugaméláig. Debrecen 2014², 94-95.

„... Xerxés mindegyikükhöz sorban odaküldte Mardonioszt, és megtudakolta, hogy ajánlják-e neki a tengeri ütközetet. Mardoniosz Sidón királyán kezdte, s mindenkit sorra megkérdezett, de mind a csata mellett voltak, egyedül Artemisia beszélt a következőképpen: (Artemisia részletesen kifejti, hogy miért nem támogatja a tengeri ütközetet.)

69 Amikor Artemisa mindezt elmondta Mardoniosznak, barátai lesújtva hallgatták szavait, és rettegtek, hogy a király haragja lesújt rá, amiért le akarja beszélni a tengeri csatáról. Rosszakarói viszont, akik irigykedtek rá, amiért a király valamennyi szövetségese közül őt tartotta a legtöbbre, kárörömmel hallgatták szavait, abban a reményben, hogy Artemisia kihívta maga ellen a végzetet. Mikor azonban Mardoniosz az összes választ elmondta a királynak, a legjobban Artemisia véleménye tetszett neki; mindig is sokra tartotta az asszonyt, s most még jobban becsülte. Mindazonáltal a többség véleményét fogadta el; szentül hitte, hogy emberei Euboiánál azért harcoltak gyengén, mert ő maga nem volt ott. ...

Majd (Xerxés, a salamisi csata után) tanácsba hívatta a perzsa vezéreket, és úgy döntött, hogy Artemisiát is meghívja, mert az előző megbeszélésen Artemisia volt az egyetlen, aki előre látta, hogy mit kell tenni. Amikor Artemisia megérkezett, Xerxés elküldte a többieket – a perzsa tanácsadókat és testőröket –, és így szólt hozzá: „...Minthogy te már a tengeri ütközet

előtt is bölcsen szóltál, amikor azt tanácsoltad, hogy ne vállalkozzam az összecsapásra, kérlek, mondd meg hogy melyik megoldást válasszam, mikor cselekszem.” ...

(Artemisia válasza)...

Tetszettek Xerxésnek ezek a szavak, mert pontosan azt fejezték ki, amire maga is gondolt. ... Így hát megdicsérte Artemisiát ... Hérodotosz 8.67-69, 101, 102, 103. (ford. Muraközy Gyula)

A vereség és az ősz közeledte miatt Xerxés a visszavonulás mellett döntött (eredeti célját, Athén megbüntetését már így is elérte), ebben állítólag az is szerepet játszott, hogy Themistoklés egy újabb titkos üzenetben arra figyelmeztette, hogy a görögök le akarják rombolni a hajóhidat, s így megakadályoznák a perzsák visszavonulását Ázsiába. Annak ellenére, hogy Xerxés a flottával visszavonult Ázsiába, a szárazföldi sereg nagy részét Hellasban hagyta Mardonios vezetésével, ez a sereg kivonult Attikából és szövetséges illetve már elfoglalt területen, Hellas északi részén telet.

A következő évben, 479-ben Mardonios és a perzsa sereg újra Hellas ellen vonult. Az egyesített görög szárazföldi seregek Plataiai mellett a spártai Pausanias vezetésével döntő győzelmet arattak, míg a perzsa flottát Mykalénál győzték le. Ez utóbbi győzelem következtében számos ión város is felszabadult a perzsa uralom alól.

A görög győzelemnek hosszú távon igen komoly hatása volt a görögösek belüli hatalmi helyzetre is. Spárta – mivel csak saját területével törődött és a későbbiekben hadvezérei kompromittáltak is magukat – egyre vesztett tekintélyéből, míg Athén derekas helytállása és a saját városának feláldozása miatt is óriásira növekedett tekintéllyel került ki az összecsapásokból. Különösen mivel a továbbiakban is Spárta helyett Athén volt az, aki felkarolta a perzsák elleni védekezés és a kis-ázsiai ión városok felszabadításának ügyét. Ez oda vezetett, hogy már nem Spárta volt a görög világ legtekintélyesebb és katonailag legerősebb hatalma, hanem felzárkózott mellé Athén is, ami harminc éven belül e két nagyhatalom hatalmi harcához vezetett.

Kulturálisan pedig abban állt a győzelem jelentősége, hogy mivel Athén vezette a perzsaellenes céllal 478-ban létrejött ún. délcsi szövetséget, a szövetség anyagi ereje jelents része az periklési aranykor kulturális eredményeinek háttéréül szolgált.

10. Összefoglalás

Az összefoglaláshoz indítsa el a GrTort_GrPers.ppsx fájlt!

Az összefoglalás természetesen csak nagy vonalakban mutatja be a tananyagot, a legfontosabb csomóponti elemekre koncentrálva, a vitás kérdésekre csak a legkritikább esetben tér ki, így nem helyettesíti a tananyag egészének elsajátítását.

12. Évszámok

546 a perzsák elfoglalják Lydiát

513 Dareios sikertelen skytha hadjárata

508 Kleisthenés reformjainak hagyományos dátuma

499-494: az ión felkelés

493 Themistoklés archón, a Peiraieus kiépítésének kezdete

492 Mardonios hadjárata

490 Themistoklés stratégos

487 az archónokat ettől kezdve sorsolják, és a lovagok is betölthetik e tiszte

486 Dareios halála

483 Themistoklés flottaépítési programjának kezdete

482 Aristeidés száműzetése

480 Thermopylai, Artemision, Salamis

479 Plataiai, Mykalé

478 a délosi szövetség megalapítása

13. Kislexikon

Alexandros: makedón király, 498-454.

Aristeidés: igazságosságáról híres konzervatív athéni politikus, 482-ben ostrakizálják, 478-ban döntő szerepet játszik a délosi-szövetség létrehozásában.

Artemisia: Karia királynője, Dareios tanácsadója.

Artemision: hegyfok Euboia szigetének északi részén.

Cornelius Nepos: 1. sz-i római történetíró, Chronica c. műve elveszett, de életrajzainak egy része fennmaradt.

I. Dareios: perzsa uralkodó, 522-486.

délosi-szövetség: 478-ban Athén vezetésével megalapított perzsaellenes szövetség.

Démartos: spártai király, aki száműzetése után a perzsákhoz menekül.

Eurybiadés: az egyesített görög flotta spártai származású parancsnoka.

„halhatatlanok”: tízezer fős elit perzsa egység.

Hérodotos: a görög-perzsa háborúk krónikása, 484-424k.

hippeis: lovagok, a Solón-féle timokratikus alkotmány második vagyoni osztálya, 300-500 mérő közötti jövedelemmel.

Hippias: Peisistratos tyrannos fia és utóda, 426-410.

hoplita: nehézfegyverzetű görög gyalogos.

Isthmos: a peloponnésosi félszigetet a szárazfölddel összekötő földnyelv.

Gelón: syrakusai tyrannosa

II. Kambysés: perzsa uralkodó, Dareios elődje (529-522).

Kimón: Miltiadés fia, spártabarát athéni politikus.

Kleisthenés: athéni alkmeónida politikus, az 508-as phyléreform bevezetője.

II. (Nagy) Kyros: a perzsa birodalom megalapítója (559-529).

Leónidas: spártai király, Thermopylai hőse.

Mardonios: Dareios veje, perzsa hadvezér, a 492-as és a 479-es hadjáratok vezére.

médismos: perzsabarátság.

Miltiadés: athéni hadvezér, a marahtóni csata hadvezére.

Mykalé: hegyfok Ióniában.

ostrakismos: cserépszavazás.

ostrakon: (szavazó)cserép.

ötszátmérős: a Solón-féle timokratikus alkotmány első vagyoni osztálya, 500 mérő feletti jövedelemmel.

Periklés: az 5. sz. legjelentősebb athéni politikusa.

Plataiai: boiótiai város, Athén szövetségese, a 479-es görög győzelem helyszíne.

Pausanias: spártai hadvezér.

phalanx: nehézfegyverzetű gyalogosokból álló görög hadrend.

phylé: törzs, Kleisthenés után inkább kerület

Plutarchos: görög író, a párhuzamos életrajzok szerzője, Kr.u. 50-120.

polis: városállam.

Salamis: sziget Athén közelében.

stratégos: hadvezér.

Suda: 10. sz.-i bizánci lexikon.

Tempé-völgy: észak görögországi szoros.

Themistoklés: athéni államférfi, az athéni flotta kiépítője, a 480-79-es hadjáratok görög hőse.

Thermopylai: keskeny szoros a tengerparon, Artemisionnal nagyjából egy vonalban.

thés: napszámos, a Solón-féle timokratikus alkotmány legalsó vagyoni osztálya, 200 mérő alatti jövedelemmel.

Thukydides: 5. századi görög történetíró, a peloponnésosi háború krónikása.

triérés. háromevezősoros, könnyű hadihajó.

Xerxés: perzsa uralkodó (485-465).

14. Ellenőrző feladatok

I. Esszészerűen, a téma nagyságának megfelelően 5-10 mondatban válaszoljon az alábbi kérdésekre! Törekedjen arra, hogy minden fontosabb témát érintsen, de ne vesszen el a részletekben. Továbbá válaszába fűzze bele az adott témához kapcsolódó fontosabb adatokat is (fogalmak, nevek, helyek évszámok). Az egyes válaszokhoz tartozó legfontosabb vonatkozó témák listáját megtalálja a GrTort_GrPers_Megoldás.pdf nevű fájlban, ezek segítségével ellenőrizheti megoldását.

a, Mutassa be a görög és a perzsa seregeket!

b, Mutassa be Mardonios 492-es hadjáratát!

c, Mutassa be a marathóni csatát!

d, Ismertesse a két perzsa hadjárat közötti fontosabb eseményeket Athénban és Perzsiában!

e, Mutassa be Xerxés hadjáratát Hellas ellen!

II. Indítsa el a következő fájlt és oldja meg a feladatokat!

GrTort_GrPer_Quiz.htm

15. Bibliográfia

Összefoglaló feldolgozások

Boardman, J. – Griffin, J. – Murray, O. (szerk.): Az ókori görögök és rómaiak története.

Budapest 1996

Hahn István (szerk.): A hadművészet ókori klasszikusai. Budapest 1963

Hegy Dolores: ΜΗΔΙΣΜΟΣ. Perzsabarát irányzat Görögországban i.e. 508-479. Budapest

1974

Hegy Dolores: Az iónok Kis-Ázsiában. Budapest 1981

Hegy Dolores – Kertész István – Németh György – Sarkady János: Görög történelem a

kezdetektől Kr. e. 30-ig. Budapest 2002

Kertész István: A görög-római hadművészet fejlődése. Budapest 2017

Levi, P.: A görög világ atlasza. Budapest 1994

Ling, R.: A klasszikus görög világ. Budapest 1986

Németh György - Hegyi W. György: Görög-római történelem. Budapest 2011

Németh György – Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: Görög művelődéstörténet. Budapest 2006

Warry, J.: A klasszikus világ hadművészete. é.n.

Források

Borzsák István (szerk.): Görög történeti chrestomathia. Budapest 1960

Cornelius Nepos: Híres férfiak (ford. Havas László). Budapest 1984

Hérodotosz: A görög-perzsa háború (ford. Muraközy Gyula). Budapest 2000

Németh György (szerk.): Görög történelem. Szöveggyűjtemény. Budapest 1999 (a kötet
végén fogalomlistával)

Németh György (szerk.): Görög-római szöveggyűjtemény. Budapest 2011

Pauszaniász: Görögország leírása I-II. (ford. Muraközy Gyula). Budapest 2000

Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok I-II. (ford. Máthé Elek). Budapest 2001

Thuküdidész: A peloponnészoszi háború (ford. Muraközy Gyula). Budapest 1999

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE